

<https://doi.org/10.53656/his2023-5-5-the>

*Civilization Boundaries
Цивилизационни граници*

ПРОЦЕДУРНИЯТ СБЛЪСЪК ИЗТОК – ЗАПАД ОТНОСНО ПРОВЕЖДАНЕТО НА ПАРИЖКАТА МИРНА КОНФЕРЕНЦИЯ ОТ 1946 ГОДИНА

Стефан Каменски, докторант

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Abstract. The article presents the procedure for the conclusion of peace treaties with the five former satellites of Nazi Germany after the end of the Second World War. The paper uses the methodology of the historical and legal analysis. The focus is on the accessible State Department archives for the Potsdam Conference of the Big Three, the first session of the Council of Foreign Ministers in London, and the December 1945 conference of the Foreign Ministers of the USSR, the United States, and the United Kingdom in Moscow. The negotiations between the three Great Powers leading to the decision to hold the Paris Peace Conference in 1946 are examined. Conclusions are made about how the USA, the United Kingdom and the USSR did not spare efforts to maintain complete control over the process without allowing other powers to interfere.

Keywords: Paris Peace Conference; peace treaties; negotiations; diplomacy

Увод

Статията има за цел да проследи еволюцията на процедурата за сключване на мирните договори с победените германски сателити през 1945 г. Използван е методът на историкоправния анализ (Petkov 2022) на решенията на Потсдамската конференция, Лондонската сесия на Съвета на министрите на външните работи (СМВНР) и Московската конференция относно процесуалния въпрос за изработването на мирните договори с петте бивши съюзника на Третия райх. Българските и някои западни изследователи се концентрират предимно върху резултатите от тези срещи през призмата на българската външна политика или във връзка с радикалните преобразования в българското общество (Baeva, Kalinova 2013; Ball 1999; Pintev 1998). Самата процедура за сключването на мирните договори е извън вниманието на повечето автори и настоящата статия се стреми да запълни тази празнина.

Процедурният въпрос, макар и на пръв поглед да изглежда второстепенен, има своите важни последствия за мирното урегулиране и централен проблем в него е свикването на мирна конференция. Инициативата за това принадлежи

на САЩ и статията се стреми да докаже, че това преследва двойка цел. От една страна, американското правителство се представя за защитник на по-малките държави, тъй като една мирна конференция извън тесните рамки на СМВнР (съставен изключително от най-важните съюзници в антихитлеристката коалиция, който е призван по силата на потсдамските решения да изработи мирните договори с бившите нацистки сателити) дава възможност на широк кръг държави да се изкажат по въпросите на мирното урегулиране. Тази позиция е в противовес на желанието на СССР да запази процеса в рамките на стриктното тълкуване на Потсдамските решения, изолирайки по-малките страни от вземането на най-важните решения. От друга страна, налагайки се относно състава на конференцията, САЩ си осигуряват мнозинство от държави, които споделят много от вижданията на американската външна политика по отношение на следвоенното урегулиране. В същото време, статията се стреми да докаже, че и САЩ, и Великобритания не настояват конференцията да има нещо повече от консултативен характер и окончателното решение постига двойната цел двете основни западни сили да запазят позициите си като членове на СМВнР (каквото е и основното желание на СССР), но и да се представят пред световното обществено мнение като безкористни защитници на правото на малките държави да отстояват своите интереси на един международен форум.

Изследването е на основата на архивите на Държавния департамент (достъпни онлайн) за срещите в Потсдам, Лондон и Москва, които не са достатъчно анализирани в българската историография. Перспективата на текста е предопределена от изворовата база. Поради недостъпността на руските архиви за тези конференции, съветските позиции са пречупени през призмата на американските документи. Американските архиви показват координацията по въпросите на следвоенното урегулиране между „Форин офис“ и Държавния департамент и позволяват на читателя да придобие представа и за британските позиции по обсъжданите теми.

Процедурният въпрос на Потсдамската конференция (17 юли – 2 август 1945 г.)

Според архива на Държавния департамент на САЩ предложението за провеждане на Потсдамската конференция е направено от британския министър-председател Уинстън Чърчил в писмо до президента Труман от 6 май 1945 г.¹ В него не се споменава конкретна процедура за сключване на мирни договори с бившите германски сателити в Източна Европа, но е посочено, че това ще да стане, когато там се установят кабинети, отговарящи на критериите за демократичност в Ялтенската декларация и на тази база те бъдат признати. Американските виждания за дневния ред на Потсдамската конференция² са разработени около месец и половина по-късно (22 юни 1945 г.).

Процедурата за мирното урегулиране с Италия, България, Румъния и Унгария е коментирана за първи път в грама от държавния секретар Едуард Стетиниус от 19 юни 1945 г. до неговия заместник Джоузеф Грю³. Стетиниус е против мирна конференция с участието на всички заинтересовани страни, защото ратификациите на решенията ѝ биха забавили влизането в сила на мирните договори. Грамата е ключова и с това, че предлага създаване на СМВнР, който да изработи договорите. Тази идея напълно се реализира с Потсдамските решения по отношение на състава на съвета и възможността при обсъждането на определени въпроси да бъдат канени и заинтересовани страни, непредставени в него. Мирната конференция, като инструмент за мирното урегулиране на отношенията с победените германски сателити, е отхвърлена и в меморандум на Държавния департамент от 27 юни 1945 г.⁴, посочвайки негативния опит от Версай⁵. В меморандума се твърди, че ако мирните договори бъдат изработени само от правителствата на САЩ, СССР и Великобритания, това би предизвикало критики, че урегулирането на следвоенния свят е оставено в ръцете единствено на трите велики сили. За да се парира подобен аргумент, се предлага създаването на СМВнР с участието на Франция и Китай, в чиито разисквания биха могли по определени въпроси да се включват и някои заинтересовани страни.

Във финалния протокол на Потсдамската конференция заляга американският меморандум от 27 юни с някои промени. Едната е, че Финландия е добавена към четирите страни, чиито договори ще бъдат изработени от СМВнР. Другата промяна, която ще предизвика ожесточени спорове, е, че що се отнася до подписването на мирните договори с бившите сателити на Третия райх, Съветът ще се състои от представители на държавите, подписали капитулациите на германските сателити. В случая с Италия Франция ще се смята за страна, подписала капитулацията⁶. Във финландския случай страни по капитулацията са само СССР и Великобритания. Що се отнася до провеждането на конференция, Потсдамските решения съдържат обтекаема формулировка в чл. 4б): „Съветът може да нагоди процедурата на своята работа към характера на разглеждания от него проблем. В някои случаи той може предварително да обсъди някой въпрос в своя състав преди участието на другите заинтересовани държави. В друг случай Съветът може да свика официална *конференция* на държавите, най-много заинтересовани от разрешаването на съответната проблема“⁷. Така Потсдамските решения оставят отворен въпроса за процедурата на работата на СМВнР и за участието в неговите съвещания на страни, непредставени в него, и той ще бъде обсъден още на първото заседание на този орган на 11 септември 1945 г. в Лондон. Относно конференцията, макар такава възможност да е предвидена, Потсдамският протокол далеч не предричава провеждането ѝ и тази идея започва сериозно да се обсъжда едва на Лондонската сесия на СМВнР.

Конфликтът в Лондон

СМВнР започва работа в Лондон на 11 септември 1945 г. Архивът на Държавния департамент съдържа документи за опитите за координация между американското и британското правителство за дневния ред и за въпросите, които ще бъдат обсъждани. Показателен е меморандумът на британското посолство във Вашингтон до Държавния департамент от 24 август 1945 г.⁸ Според него ситуацията в Централна и Източна Европа е много притеснителна, тъй като държавите там се обвързват все повече със СССР. Според британските дипломати е нужна координация в позициите на двете западни държави, като се настоява в държавите от Източна Европа да се приложи Ялтенската декларация⁹. От друга страна, приоритет и за британското, и за американското правителство е мирният договор с Италия. Той има по-всеобхватен характер в сравнение с тези на източноевропейските сателити на Третия райх. Основната разлика е, че Италия, за разлика от другите сателити, има колониални владения (най-вече в Източна Африка и Средиземноморието). Борбата за разпределението на италианското колониално наследство се разгаря най-вече между Великобритания, която вече има обширни владения в посочените райони и СССР, който се стреми да се установи в Източното Средиземноморие, посредством придобиване на опека върху италианските територии на територията на днешна Либия.

Първата сесия на СМВнР се провежда в променена обстановка поради нарасналото самочувствие на САЩ след успешното приключване на войната срещу Япония в резултат на атомните бомбардировки над Хирошима и Нагасаки в началото на август 1945 г. И макар в Потсдам Труман да демонстрира сговорчивост по важни проблеми като полския въпрос и германските репарации, американският курс бързо се втвърдява. Доказателство е продължаващият отказ на Вашингтон да признае правителствата в София и Букурещ, което довежда и до отлагането на насрочените за 26 август 1945 г. първи български следвоенни избори, като СССР се съобразява с американския натиск (Baeva, Kalinova 2013, pp. 91 – 96), (Belorechka 1982; Ball 2003; Dimitrov 2003; Churchill 1995).

Първото заседание на Лондонската сесия на СМВнР от 11 септември 1945 г. е ключово от гледна точка на процедурата. Когато се пристъпва към обсъждането на компетенциите на членовете на съвета, се разразява спор между съветския външен министър Вячеслав Молотов и американския държавен секретар Джеймс Бърнс. Според Бърнс, що се отнася до мирните договори, Потсдамските решения показват, че всички страни в съвета могат да участват в дискусиите по всеки въпрос от дневния ред, но право на глас ще имат само тези делегации, които са пряко заинтересовани от разглеждания проблем. Молотов се колебае да приеме тази интерпретация, и тълкува по-тясно Потсдамските решения в смисъл, че право на участие в дискусиите ще имат само заин-

тересованите страни, т.е. подписалите капитулациите на победените държави. Изправен и пред съпротивата на британския и на френския външен министър – Ъ. Бевин и Ж. Бидо, срещу подобно тълкуване, Молотов приема предложението от Бърнс решение за компетенциите на членовете на Съвета.

Към тези спорове се прибавя и дискусията кои заинтересовани страни да участват в обсъжданията на италианския мирен договор. Появяват се първите признаци на сблъсък по въпроса дали да има мирна конференция и какви да са нейният състав и компетенции. Показателен е документът, представен от австралийския външен министър Еват на вниманието на Бърнс¹⁰. В него се посочва, че практиката за всеки обсъждан въпрос в рамките на СМВнР да се решава *ad hoc* кои страни, непредставени в него, трябва да вземат участие в съответното заседание, не е уместна. Според Еват към СМВнР трябва да се създаде специален панел от заинтересовани страни, които да могат да вземат отношение по всеки обсъждан проблем. Еват дефинира и критериите, по които тези държави трябва да получат място в това тяло, а именно активна и продължителна борба срещу силите на Оста. Както ще се види по-нататък, именно това е и критерият, според който впоследствие се определя съставът на мирната конференция и който осигурява превес в нея на страните от западния блок. В крайна сметка, на третото заседание на СМВнР се решава, че по отношение на италианския мирен договор ще бъдат поканени да изложат своите позиции, представителите на Италия, Югославия и британските доминиони, които имат най-голям интерес от изработването на този договор. Тези правителства ще могат да изложат вижданията си по проекта за мирен договор с Италия на десетото заседание на СМВнР на 18 септември¹¹. Именно на това заседание Еват отива и по-далеч, като артикулира идеята да се свика мирна конференция на всички страни, участвали в активни бойни действия против Оста, която да прегледа проектодоговорите с победените сателити.

Работата на СМВнР не протича гладко и СССР често е в изолация. На 22 септември се провежда среща на съветската, американската и британската делегация с пряко отношение към процедурата¹². На нея Молотов, инструктиран от Сталин, заявява, че на първото заседание от 11 септември е допусната грешка, нарушила духа на решенията от Потсдам. Грешката е, че Франция и Китай са допуснати в обсъжданията на мирните договори с България, Румъния, Унгария и Финландия, въпреки че не са страни по примирията с тях, и трябва да преустановят участието си в заседанията по тези въпроси. Бевин и Бърнс отстояват правото на участие на Китай и Франция, подчертавайки, че Париж и Пекин няма да имат право на глас при подготовката на самите текстове. Заседанието решава въпросът да се отнесе до правителствените ръководители. Същия ден Труман изпраща телеграма на Сталин¹³, според която недопускането на Франция и Китай до обсъжданията ще окаже негативен ефект върху световния мир. В нова телеграма до Сталин¹⁴ същия ден Тру-

ман признава, че според стриктната интерпретация на решенията от Потсдам Франция и Китай не би трябвало да обсъждат мирните договори, но подчертава, че решението от 11 септември е взето единодушно и ако сега бъде променено, това ще се отрази негативно на работата на Съвета. В отговора си Сталин обаче се придържа към позицията си, артикулирана от Молотов на заседанието от 22 септември¹⁵.

На 26 септември в опит да се излезе от патовата ситуация, на среща на американската, британската и съветската делегация извън официалния дневен ред на Съвета Бърнс представя неформално предложение за процедурата¹⁶. Според него проектодоговорите трябва да се изработят от зам.-външните министри на страните, подписали примирията със съответните победени държави. То съдържа и първата конкретна инициатива, която предвижда свикването, в съответствие с чл. 46 от Потсдамските решения, на конференция с участието на представители на държавите, които са били във война (*тази формулировка предполага по-широко участие в конференцията в сравнение с позицията на Еват, изразена на заседанието във връзка с италианския договор*) с конкретния германски сателит с цел да обсъди изработените от зам.-външните министри договори. Целта е да се задоволят съветските претенции, но в същото време да се даде възможност на разширен кръг страни да участват в разглеждането на текстовете като следващ етап от процедурата. На същия ден – 26 септември, на нова тристранна среща Молотов излиза с контрапредложение¹⁷, което не се открива в архива на Държавния департамент, но според американските документи се свежда до тясната интерпретация на Потсдамските решения без провеждане на конференция.

Следват няколко тристранни срещи извън официалния състав на съвета, на които се обсъждат процесуални въпроси. На такава среща на 27 септември¹⁸ Молотов прави второ предложение относно процедурата, то предвижда възможността да се свикат три различни конференции (една за Италия, една за България, Румъния и Унгария и една за Финландия). Съветската делегация също така заявява, че не е готова да обсъжда италианския договор, докато САЩ не се съгласят със създаването на съюзнически контролен съвет за Япония, но тази обструкция като че ли цели да създаде дипломатически предимства не само по отношение на Италия, но и във връзка с признаването на българското и румънското правителство. Ключова е срещата на 28 септември¹⁹. На нея Бърнс представя второ американско предложение за изменение на процедурата: страните, подписали примирията със съответните бивши германски сателити, ще изработят договорите, които впоследствие ще бъдат разгледани на конференция на заинтересованите държави. Последните са опеределени като всички европейски членки на ООН плюс всички неевропейски членки, които са участвали със значителни сили във военните действия против Оста. Третата стъпка предвижда окончателното оформяне на текстовете

да бъде направено от страните, които са били *в състояние на война* със съответния германски сателит. На 28-ото заседание на Съвета на 30 септември, с участието на Франция и Китай, Молотов предлага резолюция²⁰, която отхвърля всички американски инициативи, посочвайки единствено, че договорите ще се изработят от страните, подписали примирията, тоест съветската делегация не променя позицията си от 22 септември и така процедурният въпрос попада в задънена улица.

Срещите в Гагра – стъпка в правилната посока

Първият опит за преодоляване на противоречията е направен от американска страна. В писмо от 12 октомври 1945 г. до Сталин²¹ Труман изразява надежда, че пълният състав на Съвета би могъл да свика мирна конференция, която да разгледа проектодоговорите с бившите сателити на Оста. Три дни по-късно американският посланик в Москва Аверил Хариман уведомява Молотов за писмото и получава разрешение да се срещне със Сталин в резиденцията му в курортния град Гагра, за да обсъдят посланието на Труман. Срещата е на 24 октомври 1945 г.²² Хариман излага пред Сталин предложението на Бърнс от Лондон, обяснявайки, че първоначалният текст на договорите ще бъде изработен по формулата 4 – 3 – 2 (т.е. на основата на броя на страните, сключили примирията със съответния сателит; по отношение на Италия страни по примирието са САЩ, СССР и Великобритания, но с Потсдамските решения към тях е прибавена Франция; що се отнася до България, Румъния и Унгария, страните са само три: САЩ, СССР и Великобритания, а по финландското примирие има само две съюзнически страни – СССР и Великобритания). Хариман уточнява, че според американското предложение като втори етап от процедурата проектодоговорите трябва да се разглеждат от конференция, на която ще бъдат представени три категории страни: 1) *държавите, представени в СМВнР*, 2) *европейските страни членки на ООН* и 3) *неевропейски страни членки на ООН*, които са предоставили значителни въоръжени сили във войната против Оста. Според Сталин по-подходящ вариант би бил свикването на няколко конференции, тъй като не всички от държавите, които попадат в този списък, са изпратили войски срещу сателитите, чиито проектодоговори ще бъдат разглеждани на конференцията. На този аргумент Хариман противопоставя американското принципно виждане, отстоявано и в дискусиите по-нататък, че войната в Европа е била една и не може да се прави разграничение между Обединените нации на базата на това дали са участвали в бойните действия срещу един или друг съюзник на Германия. Следва дълга дискусия кои страни трябва да участват в мирната конференция, в края на която Хариман предава на Сталин проектопредложение за състава ѝ. От дискусията непредубеденият наблюдател остава с впечатлението, че всички, на пръв поглед, принципни аргументи, издигнати и от двете страни, имат за цел

да укрепят позициите на СССР и САЩ на предстоящия форум, привличайки в състава му колкото се може повече държави, които биха подкрепили външната политика на съответната велика сила.

Разговорът продължава на следващия ден и в него Хариман и Сталин изразяват съгласие, че по отношение на проектодоговорите формулата 4 – 3 – 2 е приемлива за двете страни²³. Сталин потвърждава, че е съгласен и с провеждането на мирна конференция, но уточнява, че трябва да се прецизират правата на участничките в нея по отношение на финалния текст на мирните договори, т.е. дали конференцията ще има право директно да внася корекции в текста на договорите или само да изработва препоръки. Сталин прави и важно разграничение между държавите, които ще подпишат договорите и тези, които ще изработят финалните текстове след края на конференцията.

Британската позиция към разговорите между Сталин и Хариман е изразена в писмо от британското посолство във Вашингтон до Държавния департамент от 12 ноември 1945 г.²⁴ Според нея до конференцията трябва да се допуснат възможно най-голям брой държави. Форийн офис се противопоставя на предложената от СССР процедура, според която конференцията ще има само консултативен характер. Британското виждане е, че конференцията трябва да може да внася корекции във финалните текстове, а не само да прави препоръки за тяхното изменение и зад това желание прозира желанието на Лондон.

Развръзката в Москва

На базата на обменените мнения и в опит да се деблокират преговорите по въпросите, останали нерешени в Лондон, в писмо от Бърнс до Молотов от 23 ноември се предлага тристранна среща на външните министри извън рамките на СМВнР, която да се проведе в Москва²⁵. Молотов приветства тази идея²⁶. Британската реакция не е толкова положителна²⁷, защото американското предложение не е предварително координирано с Лондон. Необходими са доста усилия на Бърнс да убеди Бевин да присъства на срещата в Москва, и британското съгласие е дадено чак на 6 декември²⁸.

На Московската среща е отредено подобаващо внимание в съвременната българска историография (Baeva, Kalinova 2013, pp. 99 – 100; Pintev 1985). Фокусът е върху последиците ѝ върху вътрешнополитическия живот на България, но липсва по-подробен анализ от международноправна гледна точка на процедурата, която е фиксирана в Москва, и последствията за мирното уреждане.

Срещата започва на 16 декември. Процедурният въпрос е от голямо значение и решаването му е най-големият успех на срещата. Бърнс представя ново предложение, с което се приема съветската позиция, че проектодоговорите ще бъдат изработени по формулата 4 – 3 – 2. След това те ще бъдат разгледани от конференция в състава, който Хариман предлага в Гагри и който осигура-

ва западното преимущество на форума. Третият параграф на предложението указва, че след изслушване мнението на поканените на конференцията страни финалните текстове ще бъдат изработени от държавите, които *са се намирали в състояние на война* със съответния германски сателит. Конференцията *ще е консултативна*, т.е. нейните препоръки няма да са задължителни.

На 17 декември се провежда второ заседание на външните министри²⁹, на което Молотов представя контрапредложение – проектодоговорите да бъдат изработени според формулата 4 – 3 – 2, което се припокрива с текста на Бърнс. Вторият параграф на съветското предложение също съдържа положението за свикване на консултативна конференция. И тук започват разликите. За участниците в конференцията се упоменава, че освен страните, подписали примирията, това ще бъдат държавите, които действително са водили военни действия с победения нацистки съюзник, което значително стеснява кръга на участниците, т.е. западният превес в състава на форума е ограничен. Третата и най-важна точка от съветското предложение посочва, че финалните текстове ще бъдат изготвени от държавите, *подписали примирията със съответния нацистки сателит*. Според съветския текст договорите ще бъдат подписани от държавите, взели участие в конференцията.

На следващия ден в Кремъл се провежда среща между Молотов и Бърнс³⁰, на която последният изразява разочарованието си от съветското предложение от предния ден и заявява, че то не съответства на естеството на разговорите между Сталин и Хариман от Гагри. Според него САЩ вече са отстъпили по въпроса за изработването на проектодоговорите, като са се съгласили на формулата 4 – 3 – 2 и са разчитали, че СССР ще прояви същата гъвкавост по отношение на конференцията. Бърнс сваля картите на масата, изразявайки мнението си, че що се отнася до конкретните участнички в конференцията, този въпрос е второстепенен и трябва да се разглежда единствено в светлината на факта, че така ще бъде дадена възможност на голям кръг от държави да се изкажат по част от въпросите на мирното урегулиране и да дадат препоръки за тяхното решаване. Истинският проблем е кои ще бъдат държавите, които ще оформят окончателните текстове на договорите. Тук Бърнс използва сполучлива метафора – не е толкова важно кои ще бъдат „свидетелите“, т.е. бъдещите участнички на конференцията, а какво ще решат „съдиите“ или държавите, които ще изработят окончателните текстове.

На третото заседание от 18 декември³¹ като първа точка в дневния ред се поставя обсъждането на въпроса за сключването на мирните договори с победените сателити. Бърнс иска по-широко участие в конференцията, като представя списък с 21 държави, които да се изкажат на предстоящия форум³². Той подчертава, че не това ще бъдат държавите, които ще подготвят окончателните текстове на мирните договори, а само страните, на които ще бъде дадена възможност да изкажат мнението си по проектодоговорите. Бевин разграни-

чава три фази в процеса на сключване на мирните договори: 1) изготвяне на проектодоговорите; 2) организиране на широки консултации (конференция) за обсъждането им и 3) окончателно им изработване. Бърнс се съгласява с тази интерпретация и изтъква главната разлика в съветското и американското виждане по този въпрос: *СССР желае окончателните текстове да се изработят от държавите, сключили примирията*, докато според американската делегация това трябва да бъде извършено от държавите, които *се намират в състояние на война със съответния сателит*, т.е. това е много по-широк кръг от страни, повечето от които са в орбитата на западните сили. В течение на разговора се въвежда още една фаза в мирния процес, описан от Бевин, и това е подписването на договора. Всъщност фазите са шест, като към горепосочените е редно да се добавят и ратификациите, както и влизането в сила на договорите. След дълга дискусия Бърнс и Бевин отстъпват пред Молотов, като се съгласяват финалните текстове да бъдат изработени по формулата 4 – 3 – 2, а в замяна искат съветското съгласие за състава на конференцията. На първо четене, това е голяма победа за съветската позиция, тъй като СССР може да търгува правото си да не ратифицира италианския договор срещу възраженията на западните съюзници против клаузите в договорите на източноевропейските сателити и освен това няма да е изправен срещу голям кръг страни, намиращи се в западната орбита при изработването на финалните текстове. От друга страна, САЩ и Великобритания запазват позициите си по отношение на изработването на договорите по силата на Потсдамските решения, но издействат и свикването на конференция, чийто състав ще могат да доминират, представяйки се по този начин за защитнички на световното демократично обществено мнение.

Финалният текст на процедурата е уточнен на среща на тримата министри на 21 декември³³. Постига се съгласие конференцията да се проведе в Париж. Стига се и до решение кои държави ще подпишат договорите: 1) страните по примирията със съответния сателит; 2) тези, които са се намирали в състояние на война с конкретната държава *и са взели участие в мирната конференция* (т.е. не всички държави, намиращи се във война с всеки от сателитите ще подпише договора; държава, която не е подписала договора, може на по-късен етап да се присъедини към него). Уточнено е, че мирните договори ще влязат в сила, когато бъдат ратифицирани от всички страни, *подписали примирието* със съответната победена държава. Т.е. дори при ратификационния процес е важна позицията на страните по капитулациите, а не на подписалите договорите държави.

В хода на преговорите Бърнс получава уточняващ въпрос от президентската администрация³⁴, който е от голямо значение за процедурния въпрос. В тази телеграма Труман се интересува дали препоръките на конференцията ще бъдат задължителни за страните, подписали примирията, когато те пристъпят

към изготвянето на окончателните текстове на мирните договори. Бърнс отговаря с телеграма от 22 декември, че препоръките на конференцията ще бъдат взети под внимание от страните, подписали примирията. Те обаче *няма да бъдат задължени да ги приемат*³⁵.

Както отбелязва напр. Витка Тошкова (Toshkova 1997, pp. 35 – 57), макар и централен, процедурният въпрос не е единственият проблем, обсъждан от трите делегации в Москва. Дискутират се проблемите около реорганизцията на българското и румънското правителство и СССР прави някои отстъпки, които в перспектива се оказват несъществени. В стратегически план съветското съгласие за предлагания от американците контролен механизъм над Япония има огромно значение, тъй като спомага за установяване на трайно американско влияние в тази част на света. Освен това СССР се съгласява с предлагания от британците и англичаните механизъм за контрол над ядрената енергия, но е неотстъпчив за установяване на единна корейска администрация и запазва своите резерви относно изтеглянето си от северната част на Иран (персийски Азербайджан), докато американците не желаят оттегляне на войските си от Китай, в който гражданската война е в разгара си. Видно е, че Московската среща постига напредък по редица въпроси, а други остават нерешени дори и до днес. Но общото е, че по цялата палитра от решения и трите страни се ръководят единствено от собствените си интереси и компромисите по един въпрос са за сметка на отстъпки по други.

Заклучение

Процедурният проблем, възникнал на Лондонската сесия на СМВнР, е подчинен на политическите приоритети на САЩ, СССР и Великобритания. В крайна сметка, сключването и ратификацията на мирните договори остава изцяло в ръцете на трите велики сили, но въпреки това процедурата на мирно урегулиране търпи значителна еволюция. Парадоксално, това се случва поради настояването на СССР духът на решенията от Потсдамската конференция да бъде запазен в максимална степен. Влияние оказва и фактът, че Москва се намира в изолация на първата сесия на СМВнР и така по нейна инициатива, но и със съгласието на САЩ и Великобритания, ролята на другите страни членки на този орган – Франция (с изключение на италианския договор) и Китай, е сведена до тази на „свидетели“, по сполучливия израз на Бърнс. Съветската дипломация успява да наложи с много усилия проектодоговорите и което е много по-важно, финалните текстове и ратификациите на мирните споразумения с петте германски сателита да бъдат оставени в ръцете на държавите, подписали примирията по формулата 4 – 3 – 2. В замяна и въпреки нежеланието си СССР приема организирането на мирна конференция, която да бъде междинен етап на консултации със заинтересованите страни. САЩ и Великобритания успяват да наложат широк състав на конференцията, където

СССР и съюзниците му ще са малцинство, и така успяват да отвоюват за себе си образ на защитнички на интересите на малките страни от Обединените нации. Ако има нещо, което да обединява и трите велики сили, това е желанието им да запазят само за себе си правото да бъдат „съдии“ на германските сателити, т.е. да оформят финалните текстове на договорите.

БЕЛЕЖКИ/NOTES

1. CHURCHIL, W. 06.05.1945. *Prime Minister Churchill to President Truman. Telegram*. In: Foreign Relations of the United States (FRUS): Diplomatic Papers, the Conference of Berlin (the Potsdam Conference), 1945, Vol. 1, No. 1. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Berlinv01/d1> [Viewed 2022-11-19].
2. ANONYMOUS. 22.06.1945. *Staff Committee Paper*. In: Ibid., No. 165. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Berlinv01/d165> [Viewed 2022-11-19].
3. STETTINIUS, E. 19.06.1945. *The Secretary of State to the Acting Secretary of State. Telegram*. In: Ibid., No. 227. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Berlinv01/d227> [Viewed 2022-11-19].
4. ANONYMOUS. 27.06.1945. *Briefing Book Paper*. In: Ibid., No. 228 <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Berlinv01/d228> [Viewed 2022-11-19].
5. На Версайската (Парижка) мирна конференция победителите от Първата световна война определят мирните условия над победените държави от т.нар. Централни сили. Вж. напр. NEIBERG, MICHAEL S. 2017. *The Treaty of Versailles: A Concise History*. Oxford University Press.
6. ТЕХЕРАН, ЯЛТА, ПОТСДАМ. *Сборник документи*. Трето допълнено издание. Партиздат. София, 1972, с. 410.
7. Пак там.
8. ANONYMOUS. 24.08.1945. *The British Embassy to the Department of State Aide-Mémoire*, In: FRUS: 1945, General, Political and Economic Matters, Volume II, No. 45. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d45> [Viewed 2022-11-19].
9. WILSON CENTER DIGITAL ARCHIVE. *Yalta Conference Agreement of a Liberated Europe*. <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/yalta-conference-agreement-declaration-liberated-europe> [Viewed 2022-11-19]. Според декларацията трите правителства ще подпомагат създаването на временни широкопредставителни и правителства в бившите съюзни на Германия страни след края на войната в Европа до провеждането на избори в тях. Лондон и Вашингтон смятат, че кабинетите в София и Букурещ не отговарят на критериите от Ялта за представителност, и отлагат признаването им, което е пречка пред сключването на мирните договори с тях.

10. EVATT, H. 13.09.1945. *The Australian Minister, for External Affairs to the Secretary of State*. In: FRUS: 1945, General, Political and Economic Matters, Volume II, No. 70. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d70> [Viewed 2022-11-20].
11. ANONYMOUS. 18.09.1945. *Record of the Tenth Meeting of the Council of Foreign Ministers, Lancaster House, London 18 September 1945, 9 p.m.* In: Ibid., No. 99. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d99> [Viewed 2022-11-20].
12. ANONYMOUS. 22.09.1945. *Memorandum of Conversation*. In: Ibid., No. 120. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d120> [Viewed 2022-11-21].
13. TRUMAN, H. 22.09.1945. *President Truman to the Chairman of the Council of People's Commissars of the Soviet Union (Stalin)*. Telegram In: Ibid., No. 127. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d127> [Viewed 2022-11-21].
14. TRUMAN, H. 22.09.1945. *President Truman to the Chairman of the Council of People's Commissars of the Soviet Union (Stalin)*. Telegram In: Ibid., No. 128. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d128> [Viewed 2022-11-21].
15. STALIN, J. 22.09.1945. *The Chairman of the Council of People's Commissars of the Soviet Union (Stalin) to President Truman*. Telegram. In: Ibid., No. 130. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d130> [Viewed 2022-11-22].
16. BOHLEN, C. 26.09.1945. *Memorandum of conversation by Mr. Charles E. Bohlen, Special Assistant to the Secretary of State*. In: Ibid., No. 147. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d147> [Viewed 2022-11-21].
17. BOHLEN, C. 26.09.1945. *Memorandum of conversation by Mr. Charles E. Bohlen, Special Assistant to the Secretary of State*. In: FRUS: Ibid., No. 152. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d152> [Viewed 2022-11-21].
18. BOHLEN, C. 27.09.1945. *Memorandum of conversation by Mr. Charles E. Bohlen, Special Assistant to the Secretary of State*. In: FRUS: Ibid., No. 158. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d158> [Viewed 2022-11-21].
19. BOHLEN, C. 28.09.1945. *Memorandum of conversation by Mr. Charles E. Bohlen, Special Assistant to the Secretary of State*. In: Ibid., No. 161. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d161> [Viewed 2022-11-21].
20. ANONYMOUS. 30.09.1945. *Resolution Proposed by the Soviet Delegation to the Council of Foreign Ministers*. In: FRUS: Ibid., No. 168. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d168> [Viewed 2022-11-21].
21. BYRNES, J. 12.10.1945. *The Secretary of State to the Ambassador in the Soviet Union (Harriman)*. Telegram. In: FRUS: Ibid., No. 192. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d192> [Viewed 2023-01-15].
22. PAGE, E. 24.10.1945. *Memorandum of Conversation, by the First Secretary of Embassy in the Soviet Union (Page)*. In: FRUS: Ibid., No. 197. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d197> [Viewed 2023-01-15].

23. PAGE, E. 25.10.1945. *Memorandum of Conversation, by the First Secretary of Embassy in the Soviet Union (Page)*. In: Ibid., No. 198. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d198> [Viewed 2023-01-15].
24. ANONYMOUS. 12.11.1945. The British Embassy to the Secretary of State. In: Ibid., No. 199. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d199> [Viewed 2023-01-16].
25. BYRNES, J. 23.11.1945. *The Secretary of State to the Ambassador in the Soviet Union (Harriman). Telegram*. In: Ibid., No. 200. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d200> [Viewed 2023-01-16].
26. HARRIMAN, A. 24.11.1945. *The Ambassador in the Soviet Union (Harriman) to the Secretary of State. Telegram*. In: FRUS: Ibid., No. 201. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d201> [Viewed 2023-01-16].
27. WINANT, J. 26.11.1945. *The Ambassador in the United Kingdom (Winant) to the Secretary of State. Telegram*. In: Ibid., No. 205. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d205> [Viewed 2023-01-16].
28. HALIFAX, E. 06.12.1945. *The British Ambassador (Halifax) to the Secretary of State*. In: Ibid., No. 217. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d217> [Viewed 2023-01-16].
29. ANONYMOUS. 17.12.1945. *United States Delegation Minutes, Second Formal Session, Conference of Foreign Ministers, Spiridonovka, Moscow*. In: FRUS: 1945, General, Political and Economic Matters, Volume II, No. 233. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d233> [Viewed 2023-01-19].
30. ANONYMOUS. 18.12.1945. *Memorandum of Conversation by the United States Delegation at the Moscow Conference of Foreign Ministers*. In: Ibid., No. 234. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d234> [Viewed 2023-01-19].
31. ANONYMOUS. 18.12.1945. *United States Delegation Minutes, Third Formal Session, Conference of Foreign Ministers, Spiridonovka, Moscow*. In: Ibid., No. 235. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d235> [Viewed 2023-01-19].
32. В списъка са: САЩ, СССР, Великобритания, Франция, Китай, Австралия, Белгия, Бразилия, Канада, Чехословакия, Етиопия, Гърция, Индия, Холандия, Нова Зеландия, Норвегия, Полша, Южноафрикански съюз, Югославия, Беларуската ССР, Украинската ССР. Това е и окончателният състав на Парижката мирна конференция от 1946 г.
33. ANONYMOUS. 21.12.1945. *United States Delegation Minutes of an Informal Meeting, Conference of Foreign Ministers, Spiridonovka, Moscow*. In: FRUS: 1945, General, Political and Economic Matters, Volume II, No. 246. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d246> [Viewed 2023-01-21].
34. ACHESON, D. 20.12.1945. *The Acting Secretary of State to the Secretary of State. Telegram*. In: FRUS: Ibid., No. 243. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d243> [Viewed 2023-01-21].

35. BYRNES, J. 22.12.1945. *The Secretary of State to the Acting Secretary of State. Telegram*. In: Ibid., No. 248. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02/d248> [Viewed 2023-01-21].

ЛИТЕРАТУРА

- БАЕВА, И., Е. КАЛИНОВА 2013. *Следвоенното десетилетие на българската външна политика (1944 – 1955)*. София: Полис. ISBN 978-954-796-049-7.
- БЕЛОРЕЧКА, Д. Балканската политика на САЩ през 1945 г. и България. В: *България и Балканите 681 – 1981*. 1983. София: Съюз на научните работници в България.
- БОЛ, М., 1999. *Американската външна политика и възникването на комунистическа България 1943 – 1947*. София: Фондация българска наука и култура. ISBN 978-954-901-347-4.
- ДИМИТРОВ, Г., 2003. *Дневник (9 март 1933 – 6 февруари 1949)*. София: Изток – Запад. ISBN 954-894-565-7.
- ПЕТКОВ, П., 2022. Към въпроса за историкоправния анализ като метод на изследване. *История*, т. 30, №5, с. 514 – 529. DOI: 10.53656/his2022-5-4-ref.
- ПИНТЕВ, С., 1998. *България в британската дипломация 1944 – 1947*. София: Академично издателство „Марин Дринов“. ISBN 9789544305314.
- ПИНТЕВ, С., 1985. САЩ и режимът на народна демокрация в България, септември 1944 – септември 1947 г. *Известия на Българското историческо дружество*, Т. 37.
- ТЕХЕРАН, ЯЛТА, ПОТСДАМ. *Сборник документи*. 1972. Трето допълнено издание. София: Партиздат.
- ТОШКОВА, В., 1997. Мирът с България (1945 – 1947): Амбиции и постижения на „Голямата тройка“. *Военноисторически сборник, №6*.
- ЧЪРЧИЛ, У., 1995. *Мемоари. Т. 6 Триумф и трагедия*. София: Труд.
- NEIBERG, M. S., 2017. *The Treaty of Versailles: A Concise History*. Oxford University Press. ISBN 978-0190659189.

REFERENCES

- BAEVA, I.; KALINOVA, E., 2013. *Sledvoennoto desetiletie na balgarskata vanshna politika (1944 – 1955)*. Sofia: Polis. ISBN 978-954-796-049-7.
- BALL, M., 1999. *Amerikanskata vanska politika i vaznikvaneto na komunisticheska Balgaria 1943 – 1947*. Sofia: Fondacia balgarska nauka i kultura. ISBN 978-954-901-347-4.
- BELORECHKA, D., 1983. Balkanskata politika na SASHT prez 1945 g. i Balgaia. In: *Balgaria i Balkanite 681 – 1981*. Sofia: Sayuz na nauchnite rabotnici v Balgaria.

- CHURCHILL, W., 1995. *Memoirs. Vol. 6. Triumph and Tragedy*. Sofia: Trud.
- DIMITROV, G., 2003. *Dnevnik (9 mart 1933 – 6 fevruari 1949)*. Sofia: Iztok-Zapad. ISBN 954-894-565-7.
- NEIBERG, M.S., 2017. *The Treaty of Versailles: A Concise History*. Oxford University Press. ISBN 978-0190659189.
- PETKOV, P., 2022. With Reference to the Issue of the Historical and Legal Analysis as a Method of Research. *Istoriya-History*, vol. 30, no. 5, pp. 514 – 529. DOI: 10.53656/his2022-5-4-ref.
- PINTEV, S. 1998. *Balgariya v britanskata diplomaciya 1944 – 1947*. Sofia: Akademichno izdatelstvo “Marin Drinov”. ISBN 9789544305314.
- PINTEV, S., 1985. SASHT i rezhimat na narodna demokracia v Balgaria, septemvri 1944–septemvri 1947 g. *Izvestia na Balgarskoto istorichesko druzhestvo*, vol. 37.
- TEHERAN, YALTA, POTSDAM. *Sbornik dokumenti*. 1972. Treto dopalнено izdanie. Sofia: Partizdat.
- TOSHKOVA, V., 1997. Mirat s Balgaria (1945 – 1947): Ambicii i postizhenia na “Golyamata troyka”. *Voenoistoricheski sbornik*, vol. 6.

THE EAST-WEST PROCEDURAL CONFLICT OVER THE 1946 PARIS PEACE CONFERENCE

✉ **Stefan Kamenski, PhD student**

Faculty of History

University of Sofia

Sofia, Bulgaria

E-mail: kamenski@uni-sofia.bg